

ТЕМА 8. ХАРАКТЕР

План:

- 8.1. Поняття характеру.
- 8.2. Вчення про характер.
- 8.3. Риси характеру.
- 8.4. Характер і темперамент.
- 8.5. Акцентуації характеру.
- 8.6. Формування характеру.

8.1. Поняття характеру

У повсякденному житті ми зустрічаємося з різними людьми, яких характеризуємо як добрих чи злих, товариських чи егоїстів, делікатних чи грубих, щедрих чи скупих тощо. Усі ці риси є рисами характеру людини.

Поняття "характер" походить від грецького слова character, яке означає "печатка", "чеканка". Спочатку під характером розуміли сукупність примет, ознак, які відрізняють одну людину від іншої. Пізніше до характеру стали включати не всі істотні риси людини, а тільки ті, які характеризують властивий їй спосіб дій, поведінки в суспільстві.

Характер - це сукупність стійких індивідуальних особливостей особистості, які складаються і виявляються в діяльності та спілкуванні, зумовлюючи типові для неї способи поведінки.

Характер - це індивідуальне поєднання найбільш стійких, істотних особливостей особистості, які визначають ставлення: 1) до самого себе (міра вимогливості, критичності, самооцінка); 2) до інших людей (індивідуалізм або колективізм, егоїзм або альтруїзм, жорстокість або доброта, грубість або ввічливість тощо); 3) до дорученої справи (лінь або працьовитість, акуратність, відповідальність або безвідповідальність, організованість); 4) у характері відображаються *вольові якості*, (готовність долати перешкоди, душевний та фізичний біль, наполегливість, самостійність, рішучість, дисциплінованість).

Характер - це не проста сума різних психічних властивостей людини, не надбудова над інтелектуальними, емоційними і вольовими рисами. Він являє собою своєрідний їх синтез, породжений взаємодією людини з навколишнім світом упродовж життя.

У характері виявляється індивідуальність людини. У повсякденному житті існує думка, що характер властивий тільки деяким людям. У цьому разі під характером розуміють тільки позитивні риси людини, які виявляються в її енергійності, рішучості, наполегливості тощо, тобто про деяких людей говорять як "про людей з характером", при цьому їх протиставляють "слабохарактерним" і "безхарактерним". Але безхарактерність також є виявом особливостей характеру.

Оскільки характер є стійкою характеристикою особистості, знання характеру дає змогу передбачити і тим самим коректувати її очікувані дії та вчинки. Риси характеру особистості слід відрізняти від її ситуативних реакцій. Так, людина може бути не досить ввічливою та грубою в стресовій ситуації, але це зовсім не означає, що вона груба та неввічлива. Тому рисами характеру є не всі особливості людини, а найістотніші та найстійкіші.

Характер людини формується протягом усього життя людини. Значну роль

при цьому відіграють суспільні умови і конкретні життєві обставини, у яких відбувається життя людини.

8.2. Учення про характер

Учення про характер має тривалу історію розвитку. Проблемою характерології протягом століть було встановлення типів характеру та їх визначення за певними проявами з метою прогнозування поведінки людини в різних ситуаціях. Оскільки характер формується протягом життя, то більшість дослідників шукали пояснення відмінностей між людьми у зовнішніх чинниках.

Найбільш давньою спробою пояснити характер людини є *гороскопи*, які вважають, що характер визначається датою народження людини. Загальноприйнятий часовий період розбивається на певні інтервали, кожному з яких присвоюється певний знак або символ. Опис характеру людини здійснюється через призму певного символу. Однак різні гороскопи (китайський, японський) по-різному описують характери людей, народжених під одним знаком.

Не менш популярні спроби пов'язати характер з *іменем* людини. Вважається, що найбільш часто дитина чує гаму звуків, пов'язану з її іменем. Немовля не наслідує почутих звуків, а наслідує озвучену міміку. У результаті в дитини виникають нервові імпульси саме в тих групах м'язів, які беруть участь у вимові імені. Обмін речовин у цих групах м'язів прискорюється, у результаті чого вони виявляються акцентуовано розвиненими. Саме тому люди з однаковими іменами схожі одна на одну.

Ще однією наукою, яка намагається пояснити характер людей, є *фізіогноміка* (від грецьк. *physis* - природа, *gnomon* - знаючий) - учення про зв'язок між зовнішнім виглядом людини і типом її характеру. Подібні міркування зустрічалися ще в Арістотеля і Платона. Найвідомішою стала фізіогномічна система Йогана Каспера Лафатера. Він вважав, що головним шляхом виявлення характеру є вивчення будови голови, конфігурації черепа, міміки тощо.

При визначенні характеру людини фізіогномісти використовували різні показники: форму носа, міру стискання уст, посмішку. Це пояснювалося тим, що навіть тоді, коли людина сміється, на обличчі рефлекторно виникає певна маска, певним чином пов'язана з характером. Характер людини виявляється й у мові, у її змісті, і в інтонаціях. Однак найважливішим показником характеру людини є її очі. Ще древні говорили: "Очі - дзеркало душі". Л.М.Толстой розрізняв хитрі очі, променисті, світлий погляд, сумний, холодний тощо.

Нині існують дослідження американських психологів (Дж.Глайв і Е.Клері), які виявили, що *колір очей* визначає деякі риси характеру дітей.

Окремим напрямом є визначення індивідуальних особливостей характеру людини за її позою, положенням тіла, як людина сидить, як ходить і навіть у якій позі спить. У житейській психології існують уявлення, що людина зарозуміла частіше нахилиє корпус і відкидає голову назад, підлабузник нахилиється вперед. Нині існує досить велика кількість описів різних поз людей та спроб пояснити їхній характер.

Багату історію має й інше вчення про характер - *хіромантия* (від грецьк. *chair* - рука, *manteia* - гадання, пророкування) система передбачення рис

характеру і долі людини за рельєфом її долонь. У XVI-XVIII ст. у багатьох університетах Європи існували кафедри хіромантії.

Наукова психологія заперечувала хіромантію, однак вивчення ембріонального розвитку візерунків долонь дало поштовх до виникнення нової галузі знання - *дерматогліфіки*. Було показано, що формування візерунка долоні кожної людини, як і розвиток мозку, відбувається на 3-4 місяці внутрішньоутробного розвитку і зумовлене впливом генного набору батьків та хромосомними відхиленнями плоду. Тому хіромантію можна поставити в один ряд з конституціональним напрямом, представником якого є Е.Кречмер.

Нині науки (антропологія, анатомія, психологія) не мають достовірних даних, які свідчили б про те, що характер людини залежить від будови тіла, обличчя, кольору очей тощо. Зв'язок між зовнішністю людини та її характером чітко простежується в літературних та художніх творах. Однак наукова психологія вважає, що залежність між звичним виразом обличчя людини і складом її характеру неоднозначна, і відмінності полягають саме в причинах виникнення тих чи інших складок та зморщок.

Уявлення про характер людини можна одержати, знаючи специфіку її вчинків, поведінки, діяльності. Дії та рухи, виконання яких часто повторюється і за певних умов стає потребою, називаються звичками. Звичні дії людини, повторюючись, стають рисами характеру, складають її сутність, впливаючи на статус людини в суспільному житті і на ставлення до неї з боку інших людей. Саме тому рухи музикантів - красиві, гармонійні; рухи людей боязливих - невпорядковані.

Порівняно з фізіогномікою ціннішою у відношенні діагностики рис характеру є *графологія* - наука, що розглядає почерк як різновид виразних рухів, які відображають психологічні властивості того, хто пише. Графологічні відомості накопичувалися століттями, встановлюючи зв'язок між двома рядами фактів — особливостями почерку і характером.

У ті часи, коли письмо було професійним мистецтвом — каліграфією, перед каліграфом ставилися найсуворіші вимоги аскетизму, адже для письма потрібна була людина з великим самоконтролем, жорсткою внутрішньою організацією, щоб повністю володіти почерком, щоб з психіки в письмо не проникло нічого зайвого, що б спотворювало форму.

Нині не підтверджуються однозначні зв'язки між графічними ознаками почерку і відповідними їм рисами характеру. Надостовірніше встановлено залежність почерку від емоційного стану та деяких типологічних властивостей вищої нервової діяльності. Деякі специфічні особливості почерку використовують для діагностики деяких психічних захворювань.

8.3. Риси характеру

Найоб'єктивніше дані про характер людини дає її свідома поведінка, її вчинки в певній ситуації. Характер людини багатогранний і виявляється в діяльності: одна людина робить усе швидко, інша - повільно; одна сприймає та засвоює все поверхово, інша ґрунтовно. Ці особливості, які виокремлюються в поведінці людини, називають *рисами характеру*. Будь-яка риса є деяким стійким стереотипом поведінки в конкретних, типових ситуаціях. Адже навіть ввічлива людина може виявляти грубість у нетипових для неї ситуаціях.

Істотною характеристикою риси характеру є вірогідність того, що даний вид поведінки в даній ситуації відбудеться. Про яку-не-будь рису можна говорити як про стійку характеристику людини, якщо вірогідність її вияву в певній ситуації досить велика. Однак вірогідність означає, що дана риса виявиться не завжди, у протилежному випадку можна було б говорити про механічну поведінку. Таке розуміння риси характеру наближає її до звички: за певних умов діяти певним чином. Наприклад, альтруїзм може виявлятися у звичці надавати допомогу всім, хто її потребує. Але разом з тим звичка не завжди може стати рисою характеру, вона є лише схильністю до дії відповідним чином.

Риси характеру включають певний спосіб мислення, розуміння. У здійсненні характерного вчинку включені вольові механізми, почуття. Звичка не має цих компонентів. Риса характеру, зумовлюючи поведінку, у ній і формується. Так, щоб стати альтруїстом, треба постійно допомагати людям, хоча перший альтруїстичний вчинок міг бути викликаний випадковими чинниками. Формування рис характеру не може бути відірване від формування мотивів поведінки. Мотиви поведінки, реалізуючись у дії, закріплюючись у ній, фіксуються в характері. Кожен дійовий мотив, який набуває стійкості, - це потенційно майбутня риса характеру в її генезі (С.Л.Рубінштейн). У мотивах риси характеру виступають уперше ще у вигляді тенденцій, дія приводить їх потім у стійкі властивості. Шлях до формування риси характеру лежить через формування належних мотивів поведінки і організацію спрямованих на їх закріплення вчинків.

Найзагальніші властивості характеру розміщуються по осях: сила - слабкість; твердість - м'якість; цільність - суперечливість; широта - вузькість. Якщо під *силою характеру* розуміють ту енергію, з якою людина переслідує поставлені цілі, її здатність пристрасно захопитися і розвивати велике напруження сил при зіткненні з труднощами, уміння долати їх, то *слабкість характеру* пов'язують з проявом нерішучості, нестійкості поглядів тощо. *Твердість характеру* означає жорстку послідовність, наполегливість у досягненні мети, відстоюванні поглядів тощо, водночас як *м'якість характеру* виявляється в гнучкому пристосуванні до умов, що змінюються, досягненні мети за рахунок поступок, знаходженні розумних компромісів. Цільність або суперечливість характеру визначається мірою поєднання провідних та другорядних рис характеру. Якщо провідні та другорядні риси характеру гармонують, якщо відсутні суперечності у прагненні та інтересах, то такий характер називають *цільним*, якщо ж вони різко контрастують то *суперечливим*. Про *широту* та *повноту характеру* говорять на засадах властивостей, які свідчать про різноманітність прагнень та захоплень людини, її діяльності. Як правило, такі люди характеризуються експансивністю та душевною щедрістю. На противагу їм люди з "*вузьким*" характером схильні до самообмежень, звуження сфери своїх інтересів, домагань та діяльності.

Багатогранність характеру не виключає того факту, що в різних ситуаціях у однієї й тієї самої людини виявляються різні, іноді протилежні властивості. Людина може бути одночасно і дуже ніжною, і вимогливою, м'якою, поступливою і твердою одночасно. І саме в цьому може виявлятися єдність характеру людини.

8.4. Характер і темперамент

Дуже часто характер порівнюють з темпераментом, а іноді ці поняття використовують як тотожні. У психологічній літературі існує щонайменше чотири погляди на проблему співвідношення понять "темперамент" і "характер":

- 1) *ототожнення* характеру і темпераменту (Е.Кречмер, А.Ружицький);
- 2) *протиставлення* характеру і темпераменту, констатація антагонізму між ними (П.Вікторов, В.Віреніус);
- 3) визнання *темпераменту елементом характеру*, його ядром, незмінною частиною (С.Л.Рубінштейн, С.Городецький);
- 4) визнання *темпераменту природним підґрунтям характеру* (Л.С.Виготський, Б.Г.Ананьєв).

Грунтуючись на матеріалістичному розумінні психічних явищ та властивостей людини, слід відзначити, що спільним для характеру і темпераменту є залежність від фізіологічних особливостей людини, насамперед від типу нервової системи. Характер розвивається на ґрунті темпераменту. Темперамент визначає в характері такі риси, як урівноваженість або неуврівноваженість поведінки, легкість входження в нову ситуацію, рухливість чи інертність реакцій тощо. Однак темперамент не визначає змістовного боку характеру. У людей з однаковими властивостями темпераменту можуть бути абсолютно протилежні риси характеру. Особливості темпераменту можуть сприяти або протидіяти формуванню тих чи інших рис характеру. Так, холерику важко бути врівноваженим та стриманим, меланхоліку - сміливим та рішучим, флегматику - товариським та рухливим, сангвініку - "наполегливим трудівником життя" (І.П.Павлов).

Властивості темпераменту можуть приходити у певне протиріччя з характером. Так, П.І.Чайковський долав свою схильність до меланхолії підвищеною працездатністю.

У людини зі сформованим характером темперамент перестає бути самостійною формою вияву особистості, а стає його динамічним боком, виявляючись у певній емоційній спрямованості властивостей характеру, певній швидкості перебігу психічних процесів і виявів особистості, певній характеристичі виразних рухів та дій особистості.

Таким чином, риси темпераменту і характеру органічно пов'язані і взаємодіють одна з одною в єдиній цілісності людини, утворюючи неподільний сплав - інтегральну характеристику її індивідуальності.

8.5. Акцентуації характеру

Деякі риси характеру мають у певних особистостей надмірну вираженість. У такому випадку говорять про *акцентуацію характеру* - надмірну вираженість окремих рис характеру та їх поєднань, які являють собою крайні варіанти норми.

Поняття "акцентуація" вперше ввів німецький психіатр і психолог, професор неврологічної клініки Берлінського університету Карл Леонгард. Ним була розроблена і описана класифікація акцентуацій особистості.

У працях К.Леонгарда використовується як поняття "акцентуована особистість", так і "акцентуовані риси характеру". К.Леонгард замінив термін

"психопат" терміном "акцентуована особистість". Акцентуація характеру, за К.Леонгардом, - це щось проміжне між психопатією і нормою. Акцентуовані особистості - це не хворі люди, це здорові індивіди зі своїми індивідуальними особливостями. На питання про межі, які відділяють акцентуантів від психопатів та неакцентуантів, К.Леонгард не дає чіткої відповіді.

У вітчизняній психології поширеною є інша класифікація акцентуацій, яка була запропонована відомим дитячим психіатром професором О.Є.Лічко. Він вважає, що акцентуації характеру подібні до психопатій. Головна їх відмінність від психопатій полягає у відсутності ознаки соціальної дезадаптації. Вони не є головними причинами патологічного формування особистості, але можуть стати одним з чинників у розвитку межових станів.

На думку О.Є.Лічка, акцентуацію можна визначити як дисгармонійність розвитку характеру, гіпертрофоване вираження окремих його рис, що зумовлює підвищену чутливість особистості відносно певного роду впливів і утруднює її адаптацію в деяких специфічних ситуаціях.

При цьому важливо відзначити, що вибіркова чутливість відносно певного роду впливів, яка має місце при тій чи іншій акцентуації, може поєднуватися з гарною або навіть підвищеною стійкістю до інших впливів. Так само труднощі з адаптацією особистості в деяких специфічних ситуаціях (пов'язаних з даною акцентуацією) можуть поєднуватися з гарною або навіть підвищеною здатністю до соціальної адаптації в інших ситуаціях. При цьому ці «інші» ситуації самі по собі можуть бути об'єктивно і більш складними, але не пов'язаними з даною акцентуацією, не референтні їй.

Усі акцентуації О.Є.Лічко розглядає як тимчасові зміни характеру, які зникають у процесі розвитку дитини. Водночас багато з них переходять у психічні захворювання або ж зберігаються все життя. Прогноз залежить від міри і виду акцентуацій - прихована вона чи явна, а також від соціальних умов.

Таким чином, акцентуація - це гранична величина, крайній варіант вияву норми. Для неї характерна підвищена чутливість лише до певного роду психотравмуючих впливів, які адресовані до "місця найменшого опору" даного типу характеру при збереженні стійкості до інших. Ця слабка ланка в характері людини виявляється не у всіх ситуаціях, а лише в тих, які ставлять підвищені вимоги до функціонування саме цієї ланки. У всіх інших ситуаціях дана слабка ланка характеру не виявляється.

Акцентуації мають різну міру вияву, тому розрізняють явні та приховані (латентні) акцентуації характеру. *Явні акцентуації* належать до крайньої межі норми і характеризуються постійними рисами певного типу характеру. *Прихована акцентуація* є звичайним варіантом норми, який слабо виражений або не виражений зовсім. Такі акцентуації можуть виявлятися несподівано під впливом психогенних ситуацій, які стосуються "місця найменшого опору", при цьому не викликаючи психічних розладів при дії сильних психогенних подразників іншого типу. Обидва типи акцентуацій можуть переходити один в інший під впливом різних чинників, серед яких особливості сімейного виховання, соціального оточення, професійної діяльності тощо.

Оскільки акцентуації є граничними станами між нормою та психопатичними розладами, їхня типологія ґрунтується на класифікації подібних розладів у психіатрії. О.Є.Лічко запропонував *типологію*

акцентуації підлітків, оскільки він вважає, що більшість акцентуацій формується до підліткового віку і найяскравіше виявляються саме в цей період.

1. **Гіпертимний тип**. Підлітки цього типу відрізняються рухливістю, товариськістю, схильністю до бешкетування. У події, що відбуваються навколо них, завжди вносять багато шуму, люблять неспокійні компанії ровесників. Маючи досить високий рівень розвитку загальних здібностей, вони виявляють непосидючість, недостатню дисциплінованість, учаться нерівно. Настрій у них завжди гарний, піднесений. З дорослими, батьками, педагогами в них нерідко виникають конфлікти. Такі підлітки мають багато різноманітних захоплень, але ці захоплення, як правило, поверхові і швидко проходять. Підлітки гіпертимного типу часто переоцінюють свої здібності, бувають надто самовпевненими, прагнуть показати себе, похвалитися.

2. **Циклоїдний тип**. Діти характеризуються підвищеною дратівливістю і схильністю до апатії. Вони люблять знаходитися вдома самі замість того, щоб десь бути зі своїми ровесниками. Вони важко переживають навіть незначні неприємності, украй роздратовано реагують на зауваження. Настрій у них періодично змінюється від піднесеного до пригніченого (звідси назва цього типу) з періодами приблизно у два-три тижні.

3. **Лабільний тип**. Цей тип непередбачуваний, характеризується різкими змінами настрою. Приводом для зміни настрою можуть слугувати дрібниці: образливе слово, непривітний погляд тощо. Такі підлітки, знаходячись у пригніченому настрої, потребують допомоги та підтримки з боку тих, хто може їх відволікти, підбадьорити або розвеселити. Вони гарно розуміють те, як до них ставляться оточуючі люди.

4. **Астеноневротичний тип**. Характеризується підвищеною підозрілістю і капризністю, стомлюваністю і дратівливістю. Особливо часто стомлюється при виконанні важких мисленневих задач.

5. **Сензитивний тип**. Цей тип характеризується підвищеною чутливістю до всього: до того, що радує, і до того, що викликає смуток або лякає. Такі підлітки не люблять великих компаній, надто азартних, рухливих та бешкетливих ігор. Вони сором'язливі і боязкі при сторонніх людях, і тому часто складається враження про їхню замкнутість. Бувають товариські лише з тими, хто їм добре знайомий, віддають перевагу спілкуванню з молодшими або дорослими, а не з ровесниками. Характеризуються слухняністю та прив'язаністю до батьків. У юнацькому віці можуть виникати труднощі в адаптації до однолітків, а також "комплекс неповноцінності". Разом з тим у таких підлітків дуже рано виникає почуття обов'язку, високі моральні вимоги до себе та оточуючих людей. Недостатність здібностей компенсують вибором складних видів діяльності і підвищеною наполегливістю. Ці підлітки розбірливі у знаходженні для себе друзів, виявляють велику прив'язаність у дружбі, люблять друзів, старших за віком.

6. **Психастенічний тип**. Ці підлітки характеризуються раннім інтелектуальним розвитком, схильністю до розмірковувань, самоаналізу і оцінок поведінки інших людей. У таких підлітків самовпевненість поєднується з нерішучістю, а безапеляційність суджень - з імпульсивністю дій, які здійснюються в ті моменти, коли необхідні обережність і обачливість.

7. **Шизоїдний тип**. Характерною рисою таких підлітків є замкнутість,

вони не надто прагнуть до товариства ровесників, віддають перевагу перебуванню на самоті або компанії дорослих. Такі підлітки зовні демонструють байдужість та відсутність інтересу до інших людей. Вони не здатні розуміти стану інших людей, їхніх переживань, позбавлені співчуття. Зовні свої почуття виявляють досить стримано. Ровесники не завжди розуміють їх, тому часто їх не дуже люблять.

8. **Епілептоїдний тип.** У ранньому дитинстві діти цього типу часто бувають плаксивими. Люблять мучити тварин, ображати менших та слабших, знущатися над тими, хто не може чинити опору. У компанії дітей бажають бути не просто лідером, а володарем. Характерними їх рисами є жорстокість, самолюбство, владність. У групах, якими вони керують, встановлюють свої жорсткі, майже терористичні порядки, причому їхня влада тримається на добровільному підпорядкуванні інших дітей або на страхові. Відчувають себе на висоті в умовах жорсткої дисципліни, уміють догодити керівництву, досягти певних переваг, заволодіти постами, які дають у їхні руки владу, а також можливість встановити диктат.

9. **Істероїдний тип.** Ці підлітки характеризуються егоцентризмом, потребою в увазі до власної персони. Виражена схильність до артистизму, демонстративності. Вони не люблять, коли в їх присутності хвалять когось іншого, коли іншим приділяють більше уваги, ніж їм. Нагальною для них є потреба в захопленості ними з боку інших. Такі підлітки претендують на виключне положення серед ровесників, намагаються мати вплив на оточуючих, привертати їхню увагу. Часто виступають ініціаторами або заводіями справ. При цьому вони виявляються нездатними виконувати роль лідера, організувати справи, заслужити неформальний авторитет у групі.

10. **Нестійкий тип.** Підлітки цього типу виявляють підвищену схильність та потяг до розваг, байдювання та неробства. Відсутні будь-які серйозні, у тому числі професійні інтереси, майже не думають про своє майбутнє. Нерідко цей тип характеризують як слабовільний, такий, що пливе за течією.

11. **Конформний тип.** Цей тип характеризується бездумністю, некритичністю, а також підпорядкуванням будь-яким авторитетам, груповій більшості. Підлітки цього типу схильні до моралізаторства і консерватизму, а головне життєве кредо - бути таким, як усі. Це тип пристосування, який заради своїх інтересів здатний на все, у тому числі на зраду друга, хоча завжди знаходить виправдання своїм учинкам.

У повсякденному житті часто ми маємо справу не з "чистими" типами, а зі змішаними формами акцентуацій як результатом одночасного розвитку кількох типових рис або як накладання нових рис характеру на його структуру.

У ході виховання слід враховувати акцентуації характеру дітей, адже при правильному виховному впливові акцентуації з часом згладжуються, формуються риси характеру, які відіграють компенсаторну роль. Слід пам'ятати, що при складних психогенних ситуаціях, тривалому впливові на "слабку ланку" характеру, акцентуації не лише виявляються, але й слугують підґрунтям для виникнення афективних станів, що, у свою чергу, є умовою розвитку патологічних порушень, змін поведінки особистості та психопатій.

Психопатія (від грецького "psyche" - душа, "pathos"- хвороба) - це

патологія характеру, за якої в суб'єкта спостерігається практично незворотне вираження властивостей, які перешкоджають його адекватній адаптації до соціального середовища. На відміну від акцентуацій, психопатії носять постійний характер, виявляються у всіх ситуаціях і є передумовою соціальної дезадаптованості суб'єкта. Акцентуйована особистість зберігає контроль за власними діями, психопатична особистість позбавлена такого контролю. Так, акцентуйований підліток може бути грубим у своїй сім'ї, але з іншими людьми він може поводитися чемно; психопат же поводить себе однаково, незалежно від того, з ким спілкується.

8.6. Формування характеру

Як відомо, характер формується протягом життя людини. Витоки характеру людини та перші ознаки його вияву слід шукати на самому початку життя. Головну роль у формуванні та розвитку характеру дитини відіграє його спілкування з оточуючими її людьми. Перші звички та форми поведінки формуються на основі механізму наслідування: дитина наслідує своїх близьких, а також шляхом навчання через емоційне підкріплення.

Сензитивними періодами для становлення характеру вважається вік від двох-трьох до дев'яти-десяти років, коли відбувається активний процес соціалізації як у ході спілкування з дорослими, так і з ровесниками. Саме в цей період діти відкриті для впливу ззовні, з готовністю сприймають зовнішні впливи, наслідуючи всіх і у всьому. Дорослі люди мають незаперечний авторитет у дитини, можуть впливати на неї за допомогою слова, вчинку і дії, що створює сприятливі умови для засвоєння та закріплення необхідних форм поведінки.

Досить важливими для формування характеру дитини є стиль спілкування дорослих один з одним та з самою дитиною. У першу чергу це стосується спілкування батьків, особливо матері, з дитиною. Те, як батьки поведуться з дитиною, через роки стане способом поводження її зі своїми дітьми, коли дитина стане дорослою і буде мати власну сім'ю.

Першими в характері дитини формуються такі риси як доброта, товариськість, чуйність, а також протилежні їм якості - егоїзм, черствість, байдужість до людей. Існують дані про те, що формування цих рис починається в перші місяці життя і визначається тим, як мати обходилася з дитиною.

У ранньому дошкільному віці закладаються засади таких рис характеру, які мають відношення до праці - працелюбство, акуратність, відповідальність, наполегливість. Оскільки в цей період провідною діяльністю є сюжетно-рольова гра, то саме в ній формуються і закріплюються відповідні звички дитини. Крім цього, має значення і виконання дитиною доступних видів домашньої праці, що повинно мати відповідну стимуляцію та заохочення з боку дорослих. Як правило, у характері дитини закріплюються ті риси, які постійно одержують позитивне підкріплення.

Молодший шкільний вік відзначається формуванням таких рис характеру, які виявляються у ставленні до людей. Цьому сприяє постійне розширення сфери спілкування дітей за рахунок шкільних друзів, учителів. У цьому віці може відбуватися поступове руйнування закріплених рис характеру, якщо ті форми поведінки, яких набула дитина вдома, не одержують у школі

відповідного підкріплення та не оцінюються як правильні. Цей процес може супроводжуватися в дитини внутрішніми та зовнішніми конфліктами. Перебудова характеру не завжди має позитивний результат, частіше йдеться про часткову зміну рис характеру та компроміс між тим, до чого привчили дитину вдома, і тим, чого від неї вимагає школа.

У підлітковому віці активно розвиваються і закріплюються вольові риси характеру, а в юнацькому формуються базові моральні, світоглядні риси особистості. До закінчення школи людина має в основному сформований характер, і те, що відбувається з нею далі, уже не може кардинально змінити її рис характеру до невпізнанності.

Слід пам'ятати, що характер - це не застигле утворення, він формується і трансформується протягом життєвого шляху людини. Характер не можна вважати і фатально визначеним. Хоча він і зумовлений об'єктивними обставинами життєвого шляху людини, самі ці обставини змінюються під впливом учинків людини. Тому після закінчення навчального закладу характер людини продовжує формуватися або змінюватися. У цей час людина сама є творцем свого характеру, оскільки характер формується залежно від світогляду, переконань і звичок моральної поведінки, які виробляє в собі людина, від справ і вчинків, які вона здійснює, від усієї її свідомої діяльності. Цей процес у психологічній літературі розглядається як процес самовиховання.

Самовиховання характеру передбачає, що людина здатна звільнитися від надмірної самооцінки, критично подивитися на себе, побачити свої недоліки. Це дозволить їй визначити мету роботи над собою, над тими рисами характеру, яких вона хотіла б позбавитися, або, навпаки, які вона хотіла б виробити в собі. Добре, якщо в цей період з'являється гідний наслідування наставник. Приклад для наслідування не обов'язково повинен бути реальним. Це може бути літературний герой або кіногерой, який виявляє такі риси характеру, як принциповість, твердість характеру тощо. Крім того, особливе значення у формуванні характеру належить суспільній діяльності людини, активна участь у якій розвиває почуття відповідальності перед колективом, сприяє розвитку організованості, витримки, почуття обов'язку тощо.

Найефективнішим засобом формування характеру є праця. Сильний характер мають ті люди, які ставлять перед собою певні цілі, наполегливо досягають їх утілення в життя, долають усі перешкоди на шляху досягнення мети. Тому можна стверджувати, що характер людини формується в діяльності.